आठवणी विशेषांक -२

सेवक वार्ता

डिसेंबर-२०२३

वर्ष-५, अंक-२

कार्यालय - वन ग्रंथालय, दुसरा मजला, वनभवन, भांबुर्डा वन विहार, गोखले नगर, पुणे - १६

धुळे येथे केंद्रीय कार्यकारी समितीची वार्षिक सभा

२८ जानेवारी १९९७ रोजी सेवक संघ स्थापन झाला होता. त्यास २८ जानेवारी २०२४ला २७ वर्षे पूर्ण होत आहेत.

त्यास अनुसरून २८ जानेवारी २०२४ रोजी धुळे येथे केंद्रीय कार्यकारी समितीची वार्षिक सभा आयोजित करण्यात येत आहे.

वानिकी विषयांचा अभ्यासक्रम आणि वाचन साहित्य यांचे पुनर्विलोकन कामास सुरुवात

चंद्रपूर वन प्रशासन, विकास व व्यवस्थापन प्रबोधिनी येथे वनरक्षकाच्या ५ वानिकी विषयांचा अभ्यासक्रम आणि वाचन साहित्य यांचे पुनर्विलोकन करुन मराठी भाषेत सुधारीत आवृत्ती तयार करणेबाबत स्वारस्य प्रस्ताव देण्यास ईच्छुक असलेल्या रजीस्टर्ड संस्था व या विषयातील तज्ञ व्यक्ती इ. धारकांकडून निविदा मागविण्यात आलेली होती.

त्यानुसार प्राप्त निविदामध्ये अप्रमुवसं संशिप्र म. रा यांनी वन रक्षकांना प्रवेशपूर्व प्रशिक्षणच्या अभ्यासक्रमासाठी अभ्यासक्रमात सुधारणा करण्यासाठी सेवकचे दरपत्रक पत्र क्र.४८७२ दि.२७-१२-२०२३ रोजी मंजूर करुन कार्यारंभ आदेश जारी केले आहेत.

त्यात पुढील विषय समाविष्ट आहेत.

१.वनव्यवस्थापन-मदन कुलकर्णी
२.वनस्पतीशास्त्र-शेषराव पाटील
३.वन उपयोगिता- आर.बी.गिरी
४.वनमिती- एस.व्ही.कुंभकर्ण.
५.वनसंरक्षण-जे.ए.पाटील.

पूर्तता दोन महिन्यांत करावयाची आहे.

••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••

दि २ जानेवारी रोजी सकाळी ११ वाजता सेवक संघाची online बैठक आयोजित करण्यात येत आहे. विषय सूची पुढीलप्रमाणे...

१. वनरक्षकांच्या syllabus revision बाबतीत चर्चा व पुढील नियोजन.
२. उस्मानाबाद - सोलापूर रेल्वे मार्गाचा mitigation plan.
3. चंद्रपूर वनवृत्तातील बांबू फुलोरा याबाबत आराखडा तयार करणे.

••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••

केंद्रीय कार्यकारिणीची मासिक सभा -डिसेंबरमध्ये केंद्रीय कार्यकारिणीची आभासी मासिक सभा घेण्यात आली नाही.

••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••

नवी आव्हाने GIB अभयारण्यातून जाणाऱ्या सोलापूर-उस्मानाबाद रेल्वे मार्गासाठी वन्यजीव शमन आणि निसर्ग संवर्धन योजना तयार करण्याचे काम

सेवक संघाने कल्याण ते कसारा या तिसऱ्या रेल्वे मार्गासाठी फॉरेस्ट अकादमी, चांदासाठी वन्यजीव शमन आणि निसर्ग संवर्धन योजना विकसित केलेला आराखडा योग्य मार्गाने NBWL कडे पाठवला आहे आणि लवकरच तो मंजूर होण्याची शक्यता आहे. आता, GIB अभयारण्यातून जाणाऱ्या सोलापूर-उस्मानाबाद रेल्वे मार्गासाठी असाच आराखडा तयार करण्याचे काम सुरू आहे. उप वन संरक्षक सोलापूर हे समन्वय अधिकारी आहेत.या कामाचे रेल्वे सल्लागार श्री. पत्की यांचेशी मागे बोलणीनुसार सेवक संघाने चंद्रमाला योजना तयार करण्यासाठी मदत करावी अशी इच्छा व्यक्त केली. निसर्ग संवर्धन योजना विकसित केलेला आराखडा MOEFCC पर्यंत पोहोचला असल्याने, आता सेवक संघाला आणखी एक कामगिरी हाती घेण्याचा आणि यशस्वीरित्या पूर्ण करण्याचा विश्वास आहे. कामात ८४ किमीत २४ स्थाने आहेत. . श्री.सावरकर हे चमू प्रमुखअसतील. त्यांच्याद्वारे संघातील इतर सदस्यांची निवड केली जाईल. GIB अभयारण्याशी संबंधित सदस्यांचे स्वागत केले. श्री. पत्की, चंद्रमा, उप वन संरक्षक सोलापूर आणि रेल्वे सल्लागार/अधिकारी यांच्याशी समन्वय साधण्याचे काम पाहणार आहेत .

सावरकर साहेबांनी सोलापूर-उस्मानाबाद रेल्वे लाईनची वन्यजीव शमन आणि निसर्ग संवर्धन योजना पूर्ण करण्यासाठी खालील सहा सदस्यांची सेवक चमू अंतिम केली आहे. १. व्ही. बी . सावरकर: चमू प्रमुख २. अजय पिल्लारीसेट : उप चमू प्रमुख ३.सुभाष बडवे: सदस्य ४. एस . व्ही. कुंभकर्ण: सदस्य ५. एस .के. गवळी: सदस्य ६. पी. के. कुलकर्णी: सदस्य व्ही. टी. पत्की: समन्वयक. क्षेत्र सर्वेक्षण आणि डेटा संकलन, मॅपिंग या कामी सेवक संघाची अंतर्गत बैठक ८ डिसेंबर २०२३ रोजी पुणे, वनभवन येथे चौथ्या मजल्यावरील कॉन्फरन्स रूममध्ये १४०० वाजता घेण्यात आली. सर्व चमू सदस्यांनी बैठकीला उपस्थित होते. चंद्रमाचे संचालक खर्चाचा अंदाज रेल्वेला पाठवू शकतात. सोलापूर येथील प्राधिकरण, कामाची रणनीती, कामाचे वेळापत्रक ८ तारखेच्या बैठकीत निश्चित करण्यात आले.

दि २ जानेवारी रोजीचे सेवक संघाच्या आयोजित आभासी बैठकीत यावर पुन्हा चर्चा केली जाणार आहे.

◈••••◈••◈••••◈••◈••••◈••◈••••◈••◈••••◈••◈••••◈

नवीन आजीवन सदस्य

१. संघाच्या धुळे शाखेत श्री. दिनकर नारायण पाटील रा. जळगाव सेवानिवृत्त सहाय्यक वनसंरक्षक व श्री.सुनील रतनराव पाटील रा. धुळे सेवानिवृत्त सहाय्यक वनसंरक्षक यांनी आजीवन सदस्यत्व घेतले.

२. अमरावती शाखेत श्री. सतीश निवृत्तीनाथ गुल्हाने निवृत्त सहायक वनसंरक्षक, यांनी आजीवन सदस्य सदस्यत्व घेतले.

सेवक संघ परिवारात त्यांचे हार्दिक स्वागत.

आठवणी आठवणी आठवणी
आठवणी आठवणी

रोजगार हमी योजना समितीचा १९७९ मधील चांदा जिल्ह्याचा दौरा.

- विठ्ठल त्र्यंबक पत्की.

महाराष्ट्र शासनाच्या राज्यस्तरीय समितीने १९७९ साली चांदा जिल्ह्यातील रोजगार हमी योजना कामांची तपासणी करण्यासाठी कार्यक्रम निश्चित केला होता. त्यावेळी आत्ताचा चंद्रपूर व गडचिरोली मिळून एक जिल्हा होता.या महाकाय जिल्ह्याचे नांव चांदा होते. जॉनी जोसेफ हे त्यावेळी चांदाचे जिल्हाधिकारी होते आणि मी होतो विभागीय वन अधिकारी, दक्षिण चांदा वन विभाग. सुदैवाने माझे आणि श्री.जोसेफ साहेबांचे संबंध सलोख्याचे होते.
सिरोंचा तालुक्यातील येणाऱ्या समिती सदस्यांची सर्व जबाबदारी आणि व्यवस्था त्यांनी माझेवर सोपविली.
सिरोंचा तालुक्यातील तपासणी पथकात दोन विधान सभा सदस्य होते.पैकी एक होते श्री. शंकरराव देशमुख,राजुरा आणि दुसरे होते नगर जिल्ह्यातील श्री.बाबासाहेब ठुबे. श्री.देशमुख यांना अनेक भाषा येत होत्या,त्यात मराठी, संस्कृत, तेलगु, उर्दु, हिंदी, गोंडी, माडीया, इंग्रजी यांचा समावेश होता. ते राजुरा तालुक्यातील असल्याने या दौऱ्यात आपल्या जिल्ह्याची नाचक्की होऊ नये यासाठी प्रयत्नशील होते. त्यांचा एक पुतण्या वन विभागात डी. एफ. ओ. होता. दुर्देवाने अकोला येथे सामाजिक वनीकरणाचा तो डी.एफ.ओ. असतांना हार्टफेलने त्यांचे तरुण वयात निधन झाले.दुसरे आमदार लालबावटा पक्षाचे अकोले तालुक्यातील होते.या सदस्यांना कारने घेऊन आम्ही आलापल्ली वन विश्राम गृहात सकाळी ११ चे सुमारास आलो. चहापान झाले. सिरोंचा तालुका हद्द कधी सुरू होते असा प्रश्न श्री.ठुबे यांनी मला विचारला.आणखी १५ कि. मी. नंतर सुरू होईल असे सांगताच ते मला म्हणाले तुम्ही आता स्वतंत्र दुसऱ्या वाहनाने आमचे मागे १५ मिनीटांनी या. कामांच्या स्थळांचा नकाशा मी त्यांना दिला होता. प्राणहिता वनक्षेत्रातील सागाचे २५ हे. रोपवन रस्त्याचे लगत आहे आणि तेथे हे थांबतील हा माझा कयास बरोबर ठरला. १५ मिनीटानंतर मी तिथे पोहचलो,तेंव्हा श्री.ठुबे व वनरक्षक यांची चर्चा सुरु होती.हजेरी पत्रकातील दोन महिला जागेवर न सापडल्याने, त्यांनी वनरक्षकास विचारले की या कुठे आहेत ? वनरक्षकाने छातीठोकपणे उत्तर दिले या रेजा आहेत.रेजा म्हणजे काय त्यांनी मला विचारले. रेजा म्हणजे लहान मुलांना सांभाळण्यासाठी असलेल्या महिला असे बिनधास्त उत्तर मी देताच, दोघेही आमदार हसू लागले. परंतु दोघांच्या हास्याची कारण मीमांसा वेगळी होती. श्री देशमुख यांना रेजा म्हणजे अधिकाऱ्यांचे घरी काम करणारी बाई हे माहिती होते, आणि म्हणून ते माझ्या हजरजबाबीने खुश होऊन हसत होते. मात्र नियमाप्रमाणे कामावर येणाऱ्या लहान मुलांना सांभाळण्यासाठी दोन महिला नियुक्त केल्याच्या आनंदात श्री.ठुबे हसत होते. त्यांच्या हास्यात मी पण सामिल झालो. श्री.ठुबे साहेबांनी माझ्याशी हस्तांदोलन करुन व माझे अभिनंदन करुन म्हणाले येवढ्या दुर्गम भागात मुलांना सांभाळण्यासाठी काळजी घेणारे तुम्ही पहिले अधिकारी आहात. देशमुख साहेबांनी परत एक हास्याचा फवारा उडविला.

आता माझी व श्री.ठुबे साहेबांची गट्टी जमली होती.जवळ-जवळ १०० % यशस्वी रोपवन पाहून त्यांनी मला विचारले "आमच्या अकोले तालुक्यात अशी रोपवने का होत नाहीत ?" साहेब मी तुमचे तालुक्यातील परिस्थितीची पहाणी करुन याचे उत्तर देईन.आता येथे जास्त वेळ काढून भ्रमाचा भोपळा फुटू नये असा धावा मी करत असतानाच,श्री ठुबे यांनी पुढील मार्ग आक्रमण्यास सुरुवात केली.रोमपल्ली येथील वनकुटीत ताडी प्राशनाचा यथेच्छ कार्यक्रम पार पडल्यानंतर मी सुटकेचा निश्वास टाकला.शेवटी श्री.देशमुख मला हळूच कानात कुजबुजले "वेल डन". दुसरे दिवशी श्री.जोसेफ साहेबांना हा किस्सा ऐकवताच ते पण पोटभरून हसले.

-------------●~●~●~●~●~●~●~●~●~ --------------

नय्यर साहेब,वणवा आणि मी

- विठ्ठल त्र्यंबक पत्की

८-४-१९६७ ला चंद्रपूर येथे आलापल्ली वन विभागात मी सहाय्यक वन संरक्षक पदावर रूजू झालो. श्री. सरवटे साहेब एक महिन्याचे सुट्टीवर असल्याने, आलापल्ली वन विभागाचा अतिरिक्त कार्यभार श्री. आर. जी. पटवर्धन साहेब, वि.व.अ.,भामरागड वन विभाग यांचेकडे होता. त्यांनी माझी विचारपूस करून रोठा सुपारी अडकित्याने बारीक कातरुन माझे हातावर ठेवली. त्यांनी सुपारी येवढी पातळ कातरली होती की ती तोंडात टाकताच विरघळून जावी. वेळ मिळेल तेंव्हा ब्रीज खेळायला येत चला असे आवतन पण त्यांनी मला केले.आणि शेवटी सांगीतले की बाजारात जाऊन रेशन पेटी खरेदी करा,त्यात रेशन भरा आणि २-३ दिवसात आलापल्लीस रवाना व्हा. पुढील मार्गदर्शन तुम्हाला सब डी. एफ. ओ. आलापल्ली करतील. त्यांचे आभार मानून निघालो.
श्री. नामदेव बाबणे हा तरुण माझा ऑर्डर्ली होता.शेवटी आलापल्लीस जाण्याचा दिवस आला. एप्रिल महिना, कडाक्याचा उन्हाळा म्हणून सायंकाळी ४.०० वाजता निघणारी बस प्रवासासाठी निवडली.मी आणि नामदेव बस स्थानकावर ३.४५ ला आलो.बस स्थानक कसले,तर टिनाचे पत्रे उभारून जेमतेम एक बस उभी राहील अशी शेड होती. बस स्थानक निर्मनुष्य होते,कूत्रं सुध्दा नव्हतं.शेड खाली थांबणे म्हणजे आगीच्या भट्टीत उभे राहण्यासारखे होते. सुदैवाने समोर एक मोठे कडूलिंबाचे झाड होते, त्याच्या छायेत आम्ही दोघे गेलो.गमच्याची गरज व महत्व मला कळले.४.३० चे सुमारास एक जुनाट लालपरी शेड मध्ये आली. ही बस उन्हाने तप्त झाली होती पण तिच्यात बसण्याशिवाय पर्याय नव्हता.चालक बसचे इंजिन चालू ठेऊन प्रवाशांची वाट बघत होता. अखेरीस ४.४५ चे सुमारास ८-१० प्रवासी घेऊन बस चालू झाली. खाच-खळगे खड्यातून बाबूपेठ,बल्लारशहा, कोठारी, कन्हारगाव करित ८.००चे सुमारास गोंडपिंपरीस आलो. चहासाठी बस १५-२० मिनीटे थांबेल असा पुकारा झाला. दोन आलूबोंडे व एक कडकमिठ्ठी चाय पोटात ढकलून परत बसमध्ये बसलो.आता उन्ह नव्हते व वारा येत होता. डुलक्या घेत

बसने आलापल्ली गावात प्रवेश केला. रेंज ऑफीससमोर बस येऊन थांबली. त्यावेळी गावात वीजेची सुविधा नव्हती. अंधारातच नामदेवने रेंज ऑफीसात जाऊन सांगीतले की नये छोटेसाब बसमें है. एक गार्ड विजेरी घेऊन धावत आला आणि मला बसमधून उतरण्यास त्याने मदत केली. आणि पळत जाऊन सब डी. एफ. ओ. आलापल्ली यांना त्याने वर्दी दिली. दोन मिनीटात एक वयस्क, स्थूल शरीराची व्यक्ती पायजोमा व शर्टात कंदील घेऊन माझेकडे आली. "आपही पत्की साब हो क्या" असा प्रश्न त्यांनी मला विचारला आणि मला घेऊन ते त्यांचे बंगल्यावर आले. रात्रीचे दहा वाजले होते.

"खाना हुआ क्या ?" त्यांनी मला विचारले.

"हो" असे मी उत्तर दिले.

"कहा?" असा प्रतिप्रश्न.

"गोंडपिंपरीमें" माझे उत्तर.

आता त्यांनी हसून मला सांगीतले की, "वहा खाना नही मिलता, आपने आलूबोंडे खाये होंगे". मी हो म्हणताच त्यांनी आपले पत्नीस बोलावून सांगीतले की "आज पत्की साब हमारे मेहमान है और वो यहा भोज करेंगे". मला ओशाळल्यागत झाले.

त्या माऊलीने प्रेमाने गरम फुलके, आलूकी सब्जी आणि आमका आचार, मला व नामदेवला पोटभर खाऊ घातले.त्यांना पदस्पर्श करुन मी वंदन केले व आभार व्यक्त केले. "इसके आगे कभी भूखा नही रहना बेटा, सिधा खानेके लिये मेरेपास आना". हे उभे निमंत्रण ऐकून मी नतमस्तक झालो. ईश्वर मानवातच असतो. नंतर मला कळले की ते उभयता निपुत्रिक असून, त्यांना माझे आगमनाने खूप आनंद झाला आहे. नंतर नय्यर साहेबांनी मला विश्रामग्रुहावर पोचवून दिले आणि सकाळी ७.०० वा. तयार राहण्यास सूचना देऊन परत आले.

आता थोडे नय्यर साहेबांविषयी बोलू या. श्री. एस. आर. नय्यर हे पंजाबी सदग्रहस्थ जुन्या मध्य प्रदेश राज्यात डेप्युटी रेंज फॉरेस्ट ऑफीसर पदावर नियुक्त झाले होते. क्षेत्रिय व कार्यालयीन कामात तरबेज व निष्णात अधिकारी म्हणून त्यांची ख्याती होती. म्हणूनच त्यांची पदस्थापना सब डी. एफ. ओ . आलापल्ली या मानाचे पदावर केली होती. वन खात्यात त्यांना सगळे नायरसाहेब म्हणून ओळखायचे. रेंजचा रोखलेखा कसा तपासावा, प्रमाणकात कोणता तपशील असावा, टिंबर अकाऊंट कसा करावा, लॉट तपासणी कशी करावी, लिलाव कसा करावा अशा विविध वानिकीच्या बाबी मी त्यांचेकडून शिकलो.सेवानिव्रुत्तीनंतर ते नागपूर येथे स्थायी झाले होते. सतत हसतमुख व्यक्तीमत्व पण कर्तव्य कठोर अधिकारी ते होते.

मध्यरात्री सुमारे तीनचे सुमारास माझे खोलीची कडी कोणीतरी जोरजोराने वाजवीत होते म्हणून वैतागाने मी दरवाजा उघडला. समोर नय्यर साहेब बघून धक्का बसला. त्यांनी ओळखले की मी वैतागलो आहे. ते म्हणाले की सात नही तीन बजे है, लेकीन आपको चलना होगा तलवाडा. वहाके जंगलमें अंगार लग गयी है और अंगार बुझाना वन अधिकारीका प्रथम कर्तव्य होता है. पिण्याचे पाणी, प्रथमोपचार पेटी, त्यांनी बरोबर घेतले होते.मला त्यांनी सूचना केल्या की बिल्कुल घबराना नही ओर मेरे पिछे हमेशा रहना. सुमारे दोन तास वणव्याचे विरोधात झगडून आग नियंत्रणात आणण्याचे प्रात्यक्षिक पूर्ण झाले होते.सगळ्यांचे चेहरे,हात काळवंडले होते.वरात परत आलापल्लीस आली.तेंव्हा त्यांनी सांगीतले की "आजकी मजदूरी देडगुणा देनेकी होती है" असे अधिकारी आता सापडतात काय ? शेवटी मला म्हणाले की, "आज आराम करो और डायरीमें वैसा ही लिखो".सलाम नय्यरसाहेबांना !

••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••

निस्तार व्हेंडर

- वि.त्र्यं.पत्की.

महाराष्ट्रातील विदर्भ प्रदेशात , वनोपज निस्तार पध्दतीने, अत्यंत कमी दरात पुरविण्याची व्यवस्था होती.निस्तार करिता राखून ठेवलेल्या वन क्षेत्रातून वनोपज गोळा करुन,ते शिर ओझ्याने अथवा बैल बंडीतून वाहतुक करण्यासाठी परवाने दिले जात असतं. हे परवाने किंवा चिठ्ठी देण्यासाठी विक्रेते अथवा व्हेंडर नियुक्त केले जात असतं.आता ही पध्दती जरी कालबाह्य झाली असली तरी वन व्यवस्थापनाचा पूर्व इतिहास माहिती असावा म्हणून हा लेख लिहिण्याचे प्रावधान आहे.

असाच एक विक्रेता आलापल्ली वन विभागातील लग्गाम वनक्षेत्रातील बोरी गावात कार्यरत होता.त्याचे दप्तर तपासून अहवाल सादर करण्याच्या सूचना मला माझे विभागीय वन अधिकारी (श्री.वसंत सरवटे) यांनी दिल्या. मी त्यावेळी परिविक्षाधीन सहाय्यक वनसंरक्षक होतो आणि निस्तार,विक्रेता याची मला काहीही माहिती नव्हती.माझे वि.व.अ. यांनी सुध्दा मला कोणतीही माहिती दिली नाही.कदाचित जाणीवपूर्वक, माझी परिक्षा घेण्याकरिता त्यांनी तसे केले असावे असे मला वाटते.

मी,वनरक्षक बोरी यांचे बरोबर विक्रेता यांचे कार्यालयात पोहोचलो.वनरक्षकाने माझी ओळख विक्रेत्यांनी करुन दिली.हा विक्रेता अनुभवी,चाणाक्ष व समंजस होता,.त्याचे वय सुमारे ५० वर्षे असावे.विक्रेत्याने त्यांचेकडे असलेली एकमेव लाकडी खुर्ची मला बसण्यासाठी दिली.पाच-दहा मिनीटे हिंदीतून संवाद झाल्यानंतर,त्याने ओळखले की मी नवीन असून जाणकार नाही,परंतु त्या सौजन्यशील असामीने माझा आदर राखून निस्तार,निस्तारद्वारे पुरविले जाणारे वनोपज, त्यांचे दर, परमीटच्या चिठ्ठ्या तहसील कार्यालयातून आणण्याची पध्दती, विक्री पध्दती, दररोजचा हिशोब करण्याची प्रावधाने, विक्री किंमत भरणा करण्याची रीत,कमीशन कसे मिळते याची परिपूर्ण माहिती मला देऊन ज्ञानी केले.आणि नंतर म्हणाला अब चेक करो. मला खूप ओशाळल्यासारखे वाटले.शेवटी त्याने मला गुळाचा चहा दिला आणि तपासणी नोंदवही माझे समोर केली.मी त्यांना सांगीतले की,आपणही लिखो और मैं दस्तखत करुंगा. त्यांनी तसे केले.मी फक्त एक वाक्य त्यात भर टाकली एका सौजन्यशील व्यक्तीशी ओळख झाली.

••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••

माझ्या बदल्यांचे ब्रह्म-घोटाळे

– वसंत जोशी

आता मी माझ्या वनसेवेतील अशा काही मजेशीर आठवणी सांगणार आहे की, सेवानिवृत्त झाल्यापासून जवळ जवळ २८ वर्षानंतर त्रयस्थ दृष्टीने मागे वळून पाहताना त्या खूपच मनोरंजक भासतात. त्या सांगताना कोणाही बाबत कोणताही आकस माझे मनात नाही.

दि.२.११.१९६१: मी कोईम्बतूर येथील रेंजर कोर्स संपवून पुणे वन विभागातील दौंड वनक्षेत्रात माझी सह-वनक्षेत्रपाल म्हणून नेणूक झाल्यामुळे श्री जी. टी. चौधरी, वनक्षेत्रपाल, दौंड जे मला १ वर्षाने वरिष्ठ होते, त्यांचेकडे माझा सेवेत रुजू

होत असल्याबाबत अहवाल देऊन दिवाळी सुरू असल्याने, मी पुण्यास घरी दोन दिवस जाऊन येतो म्हणून त्यांना विनंती केल्यानंतर ते म्हणाले ‘जरूर जा पण परत येण्यासाठी उशीर करू नका’. मी पडत्या फळाची संमती घेऊन घरी जाऊन दोन दिवसांनतर दौंड येथे हजर झालो. दि.३०.११.१९६१: श्री. पी. जी. साठे, विभागीय वन अधिकारी, पुणे यांच्या दौंड वनक्षेत्राच्या पहाणी दौ-यादरम्यान विश्रामगृहात त्यांनी मला भेटण्यासाठी बोलावल्यावरून त्यांचे समोर हजर झालो. त्यांनी सांगितले की पानशेत पूरामुळे सर्व सह-वनक्षेत्रपाल यांच्या वनक्षेत्रपाल म्हणून नेमणुका करण्यात आल्या असून माझी वनक्षेत्रपाल, करवीर म्हणून नेमणूक झाल्यामुळे मी तात्काळ तेथे हजर व्हावे.

दि.२.१२.१९६१: मी कोल्हापूर येथे वनक्षेत्रपाल, करवीर म्हणून हजर झालो व श्री. कृ. ह. चाटी, विभागीय वनाधिकारी, कोल्हापूर यांना ते त्या दिवशी विभागीय कार्यालयात हजर नसल्याने मी त्यांचे निवासस्थानी जाऊन भेटलो. तेथील एका भिनतीवर एक को-या कागदांचा गठ्ठा अडकवलेला होता. त्याकडे निदेश करून ते म्हणाले "त्यातील एक कागद फाडून घ्या आणी मी काय सांगतो ते लिहून घ्या म्हणजे तुम्ही ते विसरणार नाही". मी चुपचाप त्यानुसार कार्यवाही केली.

दि. - - १९६२: श्री. चाटी यांना अशी सवय होती की ते ब-याचवेळा त्यांच्या जुन्या शेव्हरोलेट गाडीतून कोल्हापूर शहरात फेरफटका मारत असत व जे कोणी रिकामटेकडे वनपाल किवा वनरक्षक आढळून येतील त्याना गाडीत बसवून पन्हाळा घाटात सोडून देऊन सांगत असत की, "आता येथून पायी परत जा". तसेच ते एखादे वेळेस रात्री सुद्धा एकटेच त्यांचे कार्यालयात येऊन काम करीत बसत असत.

दि. - - १९६३: श्री. चाटी विभागीय वनाधिकारी,सातारा म्हणून कार्यरत असताना मला त्यांचा निरोप मिळाला की ते दोन दिवसानंतर हातकणगले येथील त्यांचे कार्यकाळात झालेल्या एका वनरोपवनास भेट देऊ इच्छीतात. मी त्यानुसार हातकणगले येथे हजर राहिलो. चाटी साहेब तेथे आले तेंव्हा सायंकाळचे सहा वाजून गेले होते व अंधार पडू लागला होता म्हणून, मी त्याना विनंती केली की, आपण दुस-या दिवशी वनरोपणास भेट देऊ आणि त्यांच्या रात्रीच्या मुक्कामाची व्यवस्था मी केली आहे. तेव्हा ते म्हणाले] ‘नाही मला थांबता येणार नाही, तरी तुम्ही कंदील मागवून घ्या. आपण आत्त्ताच वनरोपण पाहुया’. मी नाईलाजाने कंदील मागवून त्याच्या मिणमीणत्या प्रकाशात ठेचकाळत त्यांचेसह वनरोपण पाहणी पार पाडली.

दि. १.१.१९६४: माझी नेमणूक वनक्षेत्रपाल, फिरते पथक, पुणे वृत्त म्हणून झाल्यामुळे मी श्री. यु. आर. माविनकुर्वे, वन संरक्षक, पुणे वृत्त यांचे कार्यालयात हजर झालो. त्यावेळी मला त्यांनी सांगितले की, "तुमचा येथील बदलीचा आदेश रद्द करून तुमची नेमणूक आता वनक्षेत्रपाल, औरंगाबाद म्हणून करण्यात आली असल्याने तुम्ही तेथे हजर व्हावे. त्यानुसार मी श्री म. व. खिस्ती, विभागीय वन अधिकारी, औरंगाबाद यांचे कार्यालयात हजर झालो. पण त्यांनी मला सांगितले की, "त्यांचे व वनसंरक्षक, पुणे यांचे बोलणे झाले असून तुमची हा बदलीचा आदेश रद्द करण्यात येत असून, तुम्ही त्यांना भेटावे, तेथे तुम्हास सुधारीत बदलीचा आदेश देण्यात येईल". त्यानुसार मी श्री माविनकुर्वे, यांना भेटलो तेव्हा ते जोरात ओरडून म्हणाले ‘What nonsense? मी माझा आदेश बदललेला नाही, तुम्ही त्याच आदेशांनुसार औरंगाबाद यथे हजर व्हावे, तुम्हास तुमचा येण्याजाण्याचा खर्च देण्यात येईल’. त्यानुसार मी पुन्हा औरंगाबादला जाऊन श्री. खिस्ती यांना श्री. माविनकुर्वे यांचा निरोप तंतोतंत कळवला. तेव्हा त्यांनी मला नाईलाजाने वनक्षेत्रपाल, औरंगाबाद म्हणुन हजर होण्यास सांगितले. त्यानुसार मी श्री रशीद, वनक्षेत्रपाल, औरंगाबाद यांचेकडून कार्यभार स्वीकारला व श्री रशीद यांची बदली वनक्षेत्रपाल, अजंठा म्हणून करण्यात आली.

दि. ३०.६.१९६४: श्री रशीद हे सेवानिवृत्त होणार असल्याने, माझी बदली त्यांचे जागी वनक्षेत्रपाल, अजंठा म्हणून करण्यात आली. म्हणजे ह्या बदली आदेशांच्या ब्रह्म-घोटाळ्यात माझा पुरता फुटबॉल झाला होता. पण त्यानंतर मात्र मी पुढील ३ वर्षे वनक्षेत्रपाल, अजंठा म्हणून कार्यरत राहिलो.

दि. - - १९७२: मी वनक्षेत्रपाल, वनोपयोग, पुणे कार्यरत असताना श्री. श्री. स. बूट, मुख्य वन संरक्षक, महाराष्ट्र यांनी मला बोलावून घेऊन विचारले की ‘मी तुमची बदली वनक्षेत्रपाल, पुणे म्हणून करणार आहे. तुमची तयारी आहे काय?’ आता त्याकाळी साक्षात मुख्य वन संरक्षक यांनी विचारल्यावर, मी नकार देणे शक्यच नव्हते. त्यानुसार मी वनक्षेत्रपाल, पुणे म्हणून कार्यभार स्वीकारला.

दि. - - १९८१: मी सहाय्यक व्यवस्थापक, डहाणू प्रकल्प विभाग म्हणून कार्यरत असताना माझी बदली सहाय्यक वन संरक्षक, मालेगाव पूर्व नाशिक विभागात झाल्याने, मी मालेगाव येथे श्री ए. व्ही. पाटील, माझेच रेंजर कॉलेजमधील सहध्यायी, यांचेकडून कारभार स्वीकारण्यासाठी आधी तारीख ठरवून घेऊन गेलो, तेव्हा त्यानी मला सांगितले की ‘मी तत्कालीन महाराष्ट्र राज्याचे मंत्री श्री बळीराम हिरे यांना भेटलो आहे व त्यांनी मला माझी बदली रद्द करण्याचे आश्वासन दिले असल्याने, खात्री करण्यासाठी आपण त्यांची भेट घेऊया’. त्याप्रमाणे आम्ही दोघे मंत्री महोदय यांना भेटलो असता, मंत्री महोदय त्यांनी सांगितले की ‘मी श्री आय. एम. कुरेशी, मुख्य वन संरक्षक, महाराष्ट्र यांचेशी बोललो आहे. तरी तुम्ही त्यांची भेट घ्यावी’. त्यावेळी श्री. कुरेशी यांचा मुक्काम धुळे येथे असल्याने, मी त्यांना तेथे जाऊन भेटलो असताना त्यांनी मला सांगितले की ‘तुमची बदली पुण्यास मुख्य वन संरक्षक, महाराष्ट्र यांचे कार्यालयात सहाय्यक वन संरक्षक म्हणून करण्यात आली आहे. तेथे तुम्ही हजर व्हावे व ह्या सर्व येण्याजाण्याचा खर्च तुम्हास मिळेल’. मी त्याना विनंती केली की, "मी त्यांचेच आदेशानुसार मालेगाव येथे हजर झालो आहे व माझे सर्व सामानसुमानही तेथे हलविले असल्याने, मला तेथून हलवू नये. तेव्हा त्यांनी मला सांगितले की ‘मी ह्यावर विचार करून सुधारीत आदेश जारी करीन’ व त्याप्रमाणे त्यांनी सुधारीत आदेश काढून माझी नेमणूक सहाय्यक वनसंरक्षक, रोहयो, मालेगाव ह्या नवनिर्मित पदावर केली.

दि. ३१.८.१९९५: माझ्या वन सेवेतील अखेरचा दिवस. त्या दिवशी मी विभागीय वनाधिकारी, संशोधन, पुणे ह्या पदावरून सेवानिवृत्त होणार होतो. श्री मा. ग. गोगटे वन संरक्षक, संशोधन, महाराष्ट्र म्हणून कार्यरत होते. त्यांच्या अध्यक्षतेखाली त्यांचे कार्यालयात निरोप समारंभ आयोजित करण्यात आला होता. मी माझ्या उत्तराच्या भाषणात श्री गोगटे साहेब यांची भरभरून स्तुती करत असताना, त्यांनी मला मधेच थांबवून हसत हसत म्हटले की 'अहो जोशी, हा तुमचा निरोप समारंभ आहे आणि तुम्ही मलाच श्रध्दान्जली का वाहत आहात?' त्यावेळी मला भावनावेग अनावर होऊन मी खाली बसलो, तेव्हा ते माझी पाठ थोपटत ते म्हणाले की 'जोशी तुम्ही येथे खूप चांगले काम केले आहे. तसेच ते पुढेही चालू ठेवा'. तेव्हा मी मानेनेच होकार देऊन स्वस्थ राहीलो.

~●~●~●~●~●~●~●~●~●~

चोरावर मोर

-अनुभव कथन : जयप्रकाश आनंदराव पाटील

२३ डिसेंबर १९८७ रोजी वनक्षेत्रपाल फिरते पथक उत्तर धुळे म्हणून कार्यरत असताना दिवसभर पळासनेर बीटात सांगवी वनक्षेत्रात वनरक्षक नारायण चव्हाण यांचे नियत क्षेत्रात त्यांनी केलेल्या दुर्लक्षामुळे बिजासनी देवीच्या डोंगराच्या पूर्वेस मोठ्या प्रमाणावर अवैध कोळसा भट्ट्या राखीव वनात झालेल्या तक्रारीबाबतची चौकशी केली. दिवसभर बीटातील कोळसा भट्ट्या तोडफोड राऊंड स्टाफ सह करत होतो. अतिस्रमाने खूप थकलो होतो. संध्याकाळचे जेवण आठ वाजेला ड्रायव्हर श्री गावडे यांनी डबा आणला होता. पळासनेरच्या पीडब्ल्यूडीच्या विश्राम गृहावर जेवण स्वखर्चाने खाल्ले. नऊ वाजेला सांगवी वनक्षेत्राचे आर एफ ओ श्री आर एस तिवारी यांना त्यांचे निवासस्थानी भेटलो. वनगुन्ह्याबद्दल कल्पना दिली. नेमाड प्रांतातील मध्य प्रदेशातून महिला घावडा वृक्षतोड करत होते. त्यांनी कोळसा भट्टी लावल्या होत्या. त्यांचा बंदोबस्त कायमचा संपवला. ही गोष्ट मात्र यात लिखाण योग्यतेचे नसल्याने लिहीत नाही.

जवळपास दहा ते साडेदहा वाजेच्या दरम्यान जीपने इंदूर मुंबई रस्त्याने येत असताना शिरपूर कडे मुख्यालयी येताना हाडाखेड गावाच्यापुढे अंदाजे दोन किमी. अंतरावर पूर्वेकडून पश्चिमेकडे जीपच्या लाईटमध्ये डोक्यावरचौपाट लाकडे घेऊन जाणारे इसम मुख्य डांबरी रस्ता ओलांडताना दिसले. गाडीला इसमांच्या साधारणता ३० ते ४० मीटर अंतरावर असताना बिनधास्तपणे रस्ता ओलांडत होते. जीप तिथे लांब थांबून जाणारी चोरटे इसमांची संख्या मोजली एकूण ३७ इसम होते.

गाडीत फक्त मी आणि वाहन चालक श्री गावडे दोघेच होतो. रस्ता ओलांडल्यावर एका पायवाटेने रस्त्याच्या खाली उतरत होतो. खूप थंडी वाजत होती. सर्व चोरट्यानी रस्ता ओलांडलेवर त्यांच्यामागून जीप लावून मुंबई आग्रा रस्त्यावरून पाटला करावा आणि त्यांना पळून लावून साग-चौपाट नग पाडून घ्यावेत आणि गाडीत भरावे असे आमचे दोघांचे त्वरित ठरले. अपराधी टोळीचा पाठलाग वाहनातून जीप रस्त्याच्या खाली उतरून केला. अंधारात चोरट्यांनी धडाधड लाकडे फेकली आणि मी व ड्रायव्हर गाडीखाली उतरलो. जीप लाईट सहज चालू ठेवली. गाडीत मागच्या बाजूला सागवान ओलेगच्च तासतूस केलेले लाकूड भरले.

खूप थंडी असताना भीतीने आणि चौपट वजनदार असल्यामुळे च्या श्रमाने अंगावरची खाकी गणवेश पूर्णपणे घामाने ओलाचिंब झालेला होता. करणार काय , प्रसंग खूप बाका होता. परंतु उसने आव आणून घाबरलेला नाही असे मनोमन ठरवत वाहन चालकाला जीपमागे-रीवर्स घेण्यास लावून डांबरी रस्त्यावर चढवावे असे ठरले. कारण जीप पुढे घेता येणे शक्य नव्हते, कारण खड्डा होता. मी जीपच्या बोनेटला हात लावून जीप ढकलत होतो. फोर व्हीलर जीप असल्यावर सुद्धा जीप मागे येऊ शकत नव्हती व चढू शकत नाही, अशी वेळ होती. माझे तोंडातून शब्द बाहेर येत नव्हते.

तेवढ्यात चोरटे जीपच्या मागील बाजूने सर्व जमा झालेत. आम्ही महाप्रयत्नाने जमवीलेला मुद्देमाल गाडीतून काढून हातोहात माझ्या डोळ्यासमोर काढून नेला. गाडीतील सर्व लाकडे काढून नेलेत. उरलो मी आणि गावडे वाहन चालक.मला खूप वाईट वाटत होते.लाकूडतोड्यांनी माझ्या नाकावर टिचून लाकडे चोरून नेलीत. खूप बेईज्जत झालो आणि शरम वाटू लागली.

तसाच जीपने शिरपूर फाट्यावर रात्रीचे एक वाजेला आलो. ठाकूर महाराज यांचे हॉटेलवर मोठ्या काचेच्या ग्लासभर चहा प्यालो.श्री गावडे मला विचारू लागले, आता काय करायचे? घरी जायचे की या चोरांना पकडायचे ? या प्रश्नाने मी धाब्यावरील खाटेवर विचार करू लागलो. कोणत्या गावची गँग असेल ही? जोयदा, हिवरखेडा, हीगाव, रुमालपाडा, चेचऱ्याची असेल? हा विचार मनात येत होता. एक मन म्हणत होते जाऊ दे झोप रात्री; दुसरे मन म्हणत होते अरुणावती नदीपात्रातूनच हे चोरटे जात असतील, त्या रस्त्यावर पुन्हा पकड. पण दोघेजण काय करणार? त्या काळात वनपाल, वनरक्षक हे त्यांचे मुख्यालयी वास्तव्यास राहत. त्यांचे खेड्या वाड्यावरती जाऊन मदत घेता येणे शक्य नव्हते . वेळ कमी होता मोबाईल सेवा नव्हती. मनात आले, शिरपूर डेपोजवळ माझा मित्र मधु भोई पैलवान याला घ्यावे आणि त्याला रात्री घेऊन जाऊन माल पकडावा. रात्री शिरपूर डेपोवर जाऊन मधु पैलवानाला आवाज दिली. तो तेथे तमाशेवाली कलावंती हिच्या पालामध्ये रात्री झोपलेला होता. मधु पैलवान खूप दारू प्यायला होता. अगडबंब शरीर त्या काळात तो पाच हजार रुपये पैजेची कुस्ती करत असे.

"बॉस, बोलो क्या काम है"? मी, त्याला "लाकूड चोरांना पकडायचे आहे "असे सांगितले. मी शिरपूर येथेच मुख्यालय राहत असल्याने घरी गेलो आणि घरून काठी, लाकडाची कृत्रिम बंदूक, फटाके, दोन चार्जिंगच्या बॅटऱ्या घेतल्या आणि पुन्हा शिरपूर डेपोवर आलो. तेथे मधु पैलवानने, त्याचे चार पाच पंटर, तरुण पोरं बोलावून ठेवली होती.

सर्वांना जीपमध्ये बसून शिरपूरच्या अरुणावती नदी पात्राच्या काठाने मांडळ गावच्या पुढे चार ते सात किलोमीटर अंतरावर जाऊन बसलो. आवाज न करता पायवाटे पासून थोडे अंतरावर आडोशाने बसलो. आता माझ्या मनातील भीती मधु पैलवान असल्याने निघून गेली होती. मनातून हनुमंतरायांचा जप सुरू होता.अर्ध्या तासाचे अंतराने डोक्यावर लाकडी घेऊन येणारे इसम अंधारात

दिसले. एक बॅटरी माझे हातात होती. एक गावडेच्या हातात. त्यांना पुढे येऊ दिले आणि मागून आम्ही हल्ला केला. धडाधड लाकडे जमिनीवर फेकण्याचा जोराचा आवाज आला.

आता लाकडी जमा करण्याचा द्रविडी प्राणायाम होता. पण थोड्या वेळातच नदीपात्रातून गोफनीचे दगड सरसर आवाज करत येऊ लागले. नेहमीच्या ठरल्याप्रमाणे मी आणि गावडे यांनी बॅटरी खूप अंतरावर ठेवल्या बॅटरीच्या दिशेने दगड येऊ लागली. मधल्या अंतरातील लाकडे, मी, गावडे आणि इतरांनी जमा केलीत. दगड गोफनीचे येत असताना मधू पैलवान पकड असे ओरडत होतो! पण पैलवानाचा पत्ताच नव्हता! गाडीतून लाकडाची खोटी बंदूक काढली आणि त्याला फटका लावून सुतळी बॉम्ब मी फोडला. चार-पाच बॉम्ब फोडल्यावर दगडाचे बंद झाले. चोरांना वाटले बंदुकीच्या गोळ्या घेत असाव्यात. सर्व लाकडे आलेल्या चार-पाच तरुणांनी आणि आम्ही जमा केलीत. एकूण लहान-मोठे ६१ सागवान चौपाट मिळाले

मी आणि तीन तरुण जवळच्या पानमळ्यात गेलो. गायब मधु पैलवान आला "साले काय मा***द राहतात लाकूडतोडे. दगड यायला लागले मला लागून जाईल म्हणून वाळूच्या खड्ड्यात बसलो होतो". पहिलवान, सागमाल आणि दोन तरुण अगोदर गाडीत बसवले. माल डेपोवर उतरून गाडी पुन्हा आम्हास घेण्यासाठी आली. गाडीत बसून डेपोवर जाऊन मालाचे पहाटे साडेचार वाजेपर्यंत मोजमाप केले. पावती घेतली, जप्त शिक्के मारले, रंगाने नंबर दिले, वन गुन्हा क्रमांक नोंदवला, पहाटे घरी आलो सहा वाजेला. गोफनीने दगडमार करणारी गँग मध्य प्रदेशातील चेचऱ्या येथील होती.

वनगुन्हे हस्तगत करताना अपमानाचे प्रसंग येतात पण मनाचा निश्चय आणि प्रयत्न असला आणि त्याला संघटित शक्तीची जोड असली तर प्रयत्नाला यश मिळतेच. मात्र याकरिता चोरट्यांचे मानसशास्त्र, चोर वाटा, गँगस्टर याची खडानखडा माहिती असणे आवश्यक आहे. पण मधु पैलवानाची शक्ती मात्र आम्हाला कामास आली नाही. तसेच संघटित ताकद जर नसेल तर वनगुन्हे पकडण्याचे धाडस मात्र जीवावर बेतू शकते.तसेच त्याकाळात विभागाकडून फटाके, बॅटऱ्या ट्रॅप कॅमेरे, पिस्तूल मिळत नव्हत्या. आताच्या सारखे, लहान लहान वनक्षेत्र आणि हलकी फुलकी कामे नव्हती. मोबाईल मात्र नव्हते.साधने नसताना सुद्धा वन संरक्षणाची तीव्र मानसिकतेने आम्हाला "चोरावर मोर" होता आले.

••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••

निरक्षराचा कायदा

-अनुभव कथन : जयप्रकाश आनंदराव पाटील

१३ नोव्हेंबर १९८७ ची घटना आहे ही. मी वनक्षेत्रपाल फिरते पथक उत्तर धुळे म्हणून कार्यरत होतो. त्यावेळेस आमचे विभागाचे विभागीय वनाधिकारी म्हणून श्री. एस के चव्हाण साहेब होते. वनसंरक्षणकामी महिंद्रा कंपनीची MXR ७९४४ नंबरची जीप होती. माझे कार्यक्षेत्र हे पूर्ण विभाग होते. मला दोन शासकीय चालक श्री. गावडे आणि श्री. सोननीस देण्यात आलेले होते.

उत्तर धुळे विभागात मोठ्या प्रमाणावर चोरटी तूट, अतिक्रमण चोटी चराई होत असे. परंतु वरिष्ठांचे प्रोत्साहन मुळे मी दिवस-रात्र काम करीत होतो पण यश यावे तसे येत नव्हते. दररोज किमान एक वनगुन्हा प्रथम वन गुना नोंदवहीत नोंदवत असे. तत्कालीन वनसंरक्षण धुळे वृत्त, तिन्ही वनक्षेत्रपालांची आणि विभागीय वन अधिकारी दक्षता धुळे यांची स्वतंत्र सभा दिवसभर घेत असत. इंग्रजीत ते म्हणत "मोबाईल स्कॉड RFOs आर वॉच डॉग ऑफ सर्कल" आणि आम्ही सर्व तिन्ही RFO वन संरक्षणा-बाबत संपूर्ण सत्य परिस्थिती त्यांना सांगत असत.

शनिवारी मी संध्याकाळी शहादा वन क्षेत्रातून माझे मुख्यालय शिरपूर येथे आठ वाजेच्या दरम्यान आलो. मी सुभाष कॉलनी श्री. भावसार सरांच्या घरासमोर भाड्याने राहत होतो. थकलेला असल्याने मी जेवण करून झोपलो. घरात मी, माझी पत्नी, एक वर्षाची माझी मुलगी आणि वसु नावाची माझी जर्मन शेफर्ड जातीची कुत्री असे चार जण होतो. रात्री दोन वाजताच्या सुमारास घराच्या दारावर थाप जोरजोरात कोणीतरी मारली. दरवाजा वरील बेलचा आवाज न येता निश्चितच कोणीतरी तातडीने अडचणीत असावा म्हणून मी दार उघडले. कोर्ट यार्डमधून वसु जोरजोरात भुंकू लागली. मी दरवाजा उघडला तर समोर एक आदिवासी बाई उभी.

"तू कोण आहे"?

"दादा मी जागली आहे" असे अहिराणी भाषेत ती बोलली.

"काय काम शे तूनं"? मी विचारले

"दादा तू फॉरेस्ट ना लाकडं पकडण्यास ना? " तिने मला विचारले.

"हो" मी म्हटले.

"आमना मालकना दादरमा चोर लाकडी पाट्या लयीसन बसेल शेत, तू जल्दी जा आण पकड त्यासले. वजी जास्ती चोट्टा शेतस बर का"? तिने अहिराणी भाषेत सांगितले.

मला त्या स्त्रीबद्दल मनात संशय आला. माझ्या मनात शंकेची पाल चुकचुकली. तरीसुद्धा धाडसाने मी तिला पत्ता, ठिकाण विचारले. माझे राहते ठिकाणापासून उत्तरेस शिरपूर शहराच्या उत्तरेस अंदाजे तीन ते चार किलोमीटर अंतरावर असलेले ठिकाणाबद्दल सांगितले. खाणाखुणावरून मला अंदाज आला.

मी त्या बाईला माझे पत्नीस घरात सांभाळन्यास सांगितले. दरवाजा बंद करून हातात बॅटरी घेऊन मी सरकारी जीपमध्ये वसु कुत्रीला टाकून, त्या रस्त्याचा अंदाज घेऊन स्वतःच जीप चालवत नेली. पाण्याचे छोटे कुंडची खूण मला सापडली. तिथे मी गाडीचे लाईट लावून उतरलो. कुत्रीपण उतरली. कुत्रीच्या आधाराने गेल्यावर ती शेतातील दादरच्या दिशेने पळाली. कुत्रीचे मोठे शरीर अवसान, बॅटरी, जीपच्या उजेडात चोरट्यांनी पाहिले, तसा दादरीमधून पळण्याचा आवाज येऊ लागला. खसखस पानांचा आवाज जिकडे तिकडे मोठ्याने येऊ लागला.

मनातून तर मी घाबरलो होतोच, पण ह्या चक्रव्यूहामध्ये फसल्यावर न भिण्याचं अवसान करीत इकडे तिकडे पहात होतो. सागवान फळ्यांच्या गड्ड्या खूप मोठ्या प्रमाणात पडलेल्या होत्या. कुत्र्याच्या भुंकण्यामुळे चोर मात्र पळाले. पहाटे पाच ते सहा वाजेपर्यंत मी एकट्याने ३९ फळ्या गठ्ठे

एका गटात पाच ते सहा फळ्या असलेले, स्वतः गोळा केले. गाडीत टाकले. शिरपूरच्या खंडेराव मंदिराजवळील शासकीय डेपोत श्री. त्रिभुवन नावाचे वनपालांचे ताब्यात दिले. माझे अंदाजाने किमान तीस ते चाळीस चोरटे लाकूड चोर असावेत. घरी आलो तर ती आदिवासी जागली घरात बसलेली. तिला नाव विचारले नाव भिमाबाई. नवरा नाही. शिरपूरच्या पाटीलवाड्यातील शेतकऱ्यांची जागली होती ती. म्हणाली "दादा चोट्ट्यासले पकडं का"? तिची भीती दूर होण्यासाठी, मी "हो" अर्धसत्य सांगून तिला तिच्या घरी पाठवले.

दुपारी अकरा वाजता भीमाबाईकडे जाऊन तिला शंभर रुपये बक्षीस देण्याची इच्छा मी तिच्या झोपडी जवळ जाऊन व्यक्त केली. तिने बक्षीस घेण्याचे नाकारले आणि म्हणाली "दादा, चोट्ट मना वावरमा लाकडे टाकी जातस आणि काल उठी तू लाकडे पकडी लेता, ते मावर तोहमत येती ना"! असे म्हणत अशिक्षित महिलेने मला कायदा शिकवला. धन्य ती माऊली!

२००८ साली मी गत आठवणींना उजाळा देत त्या भागाच्या दिशेने गेलो, तर मला कोठेच पाण्याचे कुंड दिसले नाही, भिमाबाई दिसली नाही. तिची झोपडी दिसली नाही. काय दिसले तर; धन दांडग्यांच्या शाळा, कॉलेजेस, इमारती. रस्त्यापासून आठ ते दहा किलोमीटर परिसर उत्तरेस फिरलो, परंतु शेती दिसली नाही. खूप लांबपर्यंत मात्र डोंगरी दिवे लागलेले दिसले.शोध भिमाबाईंचा थांबला.

••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••

नोकरीतील पहिला प्रवास

- प्रकाश नारायण कुकडोलकर

सर्व साधारणपणे प्रत्येक जण विविध ठिकाणी व विविध पदावर ३५/३८ वर्ष काम करतो. मग एवढया प्रचंड काळात आलेल्या अनुभव/आठवणी एका लेखात बंदिस्त करणे अवघड आहे. तरी सुध्दा एक प्रामाणिक प्रयत्न केला आहे.

१९७६/७८ च्या पहिल्या बॅचमधून चंद्रपूर येथून पास आउट झाल्यावर सिरोंचा बन प्रकल्पात रुजू झालो. श्री. दक्षिणदास साहेब विभागीय व्यवस्थापक होते. तर श्री. बोडस व श्री. एम्.एन्. आठवले सहाय्यक व्यवस्थापक होते. सर्व वपअ यांचे मुख्यालय कोपेला होते. दुसरेच दिवशी सायंकाळी कोपेला पोहचलो. सुरवातीला मला प्रोबेशन काळात मार्किंगचे काम देण्यात आले. रोज सकाळी मजूरांसोबत मी मार्कींग कामाबर जायचो. मजूरांकडून विविध प्रजाती, वेली, जंगली औषधे यांची माहिती मिळायची. खिळे मारण्याचे कामही मला मजेशीर वाटून तेही मी आनंदाने करावयाचा. सुमारे ८/१० दिवसांनी मला बल्लारशा डेपोत टिंबर अकाउंट तपासणे कामी पाठविण्यात आले. त्याची पूर्तता करून कोपेला परतलो. दुसरे दिवशी मजुरांना मी परत आल्याची कल्पना नसल्याने ते सकाळीच वन रक्षकासह जवळच मार्कींग चालू असलेला कुपात गेले होते. मी अंदाज घेत घेत तास दिडतास पायपिट करून कुपात पोहचलो. झाडांवर मार्कींग दिसले कुपात पोहचल्याची खात्री झाली. उन्हाळयाची पानगळ फूटभर तरी असावी. त्यांच्यावरुन चालताना सळसळीने एक अनामिक भिती मनात डोकावयाची अर्धा पाउण तास चाललो पण मजूर कुठेच दिसत नव्हते. चोहोबाजूला घनदाट जंगल कुठे जावे काहीच कळेना, घश्याला कोरड पडली होती. शेवटी जंगल संपले पुढे छोटीशी बैलगाडीची वाट दिसली व दोन्ही बाजूला ३/४ फुट उंच गवत होते. लाकडे तोडण्याचा आवाज येवू लागला. सोबत काही माणसांचे आवाजही ऐकू आले, तेव्हा हायसे वाटले. मार्कीगची पाथ मेथड पुस्तकातच ठेवून आलो. डोक्यात असती तर रस्ता चुकलो नसतो. सूर्य चांगलाच माथ्यावर आला होता, शरीर थकून अचानकच सुमारे १०/१५ फूटावर भिमकाय पट्टेरी वाघ जिभल्या चाटीत बाटेवर आडवा उभा होता. एकदम थबकलो आणि प्रशिक्षण काळात सूचना दिल्याप्रमाणे जागेवरच स्तब्ध उभा राहिलो. मी व तो एकमेकाकडे रोखून सुमारे ३/४ मिनिटे पहात राहीलो. त्यानंतर तो हळू हळू गवतात गायब झाला, त्यानंतर सुमारे ८/१० मिनिटे मी पुतळयासारखा उभा होतो. नंतर उर फाटेपर्यंत पळत मजूरांपर्यंत पोहचलो. जळाउ लाकूड वाहतूक व डेपोत रचाई चालू होती.

वनरक्षक एन् राजन्ना तेलगू हा अत्यंत अनुभवी व कार्यक्षम तिथे होता. सर्वजण धावत आले. पाणी दिले. आरामानंतर त्यांनी मला दोन काठी घेतलेल्या मजूरासोबत बैलगाडीत क्वार्टरला पोहचवले. नोकरीच्या पहिल्या महिन्यात त्या अनुभवाने भी अक्षरक्ष: हादरलो होतो व नोकरी सोडण्याचा विचार मनात आला. सायंकाळी सर्व श्री वर्मा, श्री. कांबळे, श्री. जोगदंड, श्री. सराफ सर्व जण भेटले. त्यांनी धीर दिला व एकटे कधीही जंगलात न जाण्याचा सल्ला दिला. प्रोबेशन नंतर मी नियमित कार्यभार मिळाला त्यामुळे स्टॉफ ट्रॅक्टर यांच्या सोबत जाण्याची सोय झाली.

त्या काळात सिरोंचा जंगलात भरपूर वन्य प्राणी होते. कोपेलातून सिरोंचा जाता येताना गवे, रानडुक्कर, बिबटया, हरणाचे कळप यांचे दर्शन नेहमीच व्हावयाचे. एकदा तर सर्व यांची माहिती घेवून मला तातडीने सिरोंचा जायचे होते. जीप चालक श्री. तिवारी वि. व्य. यांचे अनुभवी चालक होते रात्री जेवण करुन निघालो . बांधेला पार केल्यावर, पिवळा धमक जबरदस्त वाघोबा रस्त्यावर मधोमध ठाण मांडून बसले होते. तिवारी यांनी तत्काळ लाईट बंद केले व जीप थांबवली. महाशय तास/दिड तासांनी हलले व सिरोंचा पोहचेपर्यंत असे तीन वेळा झाले. शेवटी थांबून थांबून आम्ही पहाटे सिरोला पोहचलो. रात्रभर निवारी मला जंगल वन्यप्राणी अधिका-यांशी वागण्याची पध्दत, मजूराशी, वनरक्षक, वनपाल यांचेसोबत कसे राहयचे सांगत राहिले.

उन्हाळयाचे दिवस होते. जंगलात आगी लागण्याचे प्रमाणही बरेच होते. अशा वेळी बातमी कळताच सर्वजण आम्ही ट्रॅक्टरमधून मजूरासह धावतच निघायचे. श्री आठवले साहेब रेस्ट हाउसला मुक्कामाला होते. श्री. दक्षिणदास सर पण उशीरा येणार होते. अचानक बांधेला कॅंपवर मोठी आग लागल्याचा निरोप आला. आम्ही उपस्थित सर्व स्टॉफ मजूर ट्रॅक्टरसह निघालो. आठवले साहेबही सोबत निघाले. बांधेला कॅंपवर पोहचले तर सर्व आगच आग दिसत होती. दक्षिणदास साहेबही पोहचले. ते स्वत: व आठवले साहेब व आम्ही चार तुकडया करून करून पहाटेपर्यंत आग विझवयाचे काम केले. वि. व्य. व स. व्य. यांच्या सोबतीमुळे स्टॉफ उत्साहात रात्रभर कामाला लागला. त्यानंतर त्यानंतर उभ्या आयुष्यात आग विझवणारे वि. व्यवस्थापक दिसले नाहीत.

मला नीटसे आठवत नाही पण वर्षे दिड वर्षात बोडस साहेब व श्री आठवले साहेब यांच्या बदल्या झाल्या व श्री सामंत विभागीय व्यवस्थापक व श्री, शेंडे व श्री उधळकर सहाय्यक व्यवस्थापक म्हणून रुजू झाले.

आयुष्यातील सिरोंचा विभागातील प्रवास खूपच खडतर होता. पावसाळयात तर गंभीर परिस्थिती असायची . त्या लागवडीच्या वेळी मी व माझे सहाय्यक व्यवस्थापक शेंडे साहेब कुपाजवळ लगतच झोपडे बांधून लागवड संपेपर्यंत राहयचो. पावडरच्या दुधाचा चहा, खायला दाळभात किंवा कोंबडी रस्सा, भात

सकाळी दगडावर बसून आंघोळ करावयाची. रात्री कंदील याची आता सवय झाली होती कारण कोपेल्यात लाईटच नव्हते. शेंडे साहेब यांचे व्यक्तीमत्व अत्यंत कोमल, विनोदी, हसतमुख व मजबूत पहिलवान होते. रात्रभर त्याच्या आयुष्यातील अनुभव ऐकून अंगावर काटा यायचा व काही वेळाने त्यांच्या निखळ विनोदाने मन हलके व्हायचे, आमच्या वडिलांच्या पोलीस खात्यात असलेले अधिकारी व स्टाफ यांच्यातील दूरी कधीच जाणवली नाही. जंगलाच्या नोकरीत एकांतात माणसाची सोबत लागते हेही कारण असावे. एकदा मी व शेडे साहेब चंद्रपूर वरुन मिटींग करून रात्री परताना कमलापूरच्या पुढे जीप पंक्चर झाली. रात्रीचे नउ वाजले असतील. गाडीत जॅक नव्हता, मग त्यांनी ड्रायव्हरला XXX घातल्या . आजूबाजूला फिरुन एक सागाची बल्ली आणली सर्व तयारी करुन त्यांनी बल्ली लावून गाडी तिरकी करुन उचलली व चाक बदलून घेतले. त्यांच्या प्रसंगावधाने व त्या उतार वयातही शारीरिक ताकदीने मी भारावून गेलो. कालचक्र, फिरत होते. मार्कींग, तोड, वाहतूक सागाची लागवड ट्रॅक्टरवरचा हाडे खिळीखिळी करणारा प्रवास, पावसाळयात कुपात जाण्यासाठी रस्त्यावर गुडगाभर चिखल यांतून दिवस जात होते. एक दिवस रात्री श्री. कांबळे साहेब यांच्या ऑर्डरलीचा एक दिवस रात्री २ च्या सुमारास आवाज आला, ते सर्वांत वरिष्ठ वन परिक्षेत्र अधिकारी होते. त्यांनी एवढेच सांगितले की साहेबांनी लगेच बोलाविले आहे. नेमके त्या दिवशी आम्ही कोपेला येथे दोघेच होतो. इतर वनपरिक्षेत्र अधिकारी सिरोंचा किंवा बाहेर होते. समोर २०० फूटावर त्याचे क्वार्टर होते. आत गेलो तर ३ बंदूक धारी त्यांच्या भोवती बसले होते. ते तेलगू मध्ये बोलत होते. कांबळे साहेब थरथर कापत होते. ३ मधून एक व्यक्ती तेलगू मध्ये जोरदार बोलत होता. श्री. कांबळे साहेबांनाही बऱ्याच पैकी तेलगू येत होते. कळले नाही तर ऑडरली दुभाषाचे काम करावयाचा. अर्धा एक तासाने ते शांतपणे निघून गेले. कांबळे सर शांत झाल्यावर त्यांना विचारले हा काय प्रकार आहे. त्यांनी सांगितले की ते नक्षलवादी होते. मजूरांना त्रास दयावयाचा नाही. पगार वेळेवर व व्यवस्थित दयायचे, त्यानी अशी तंबी दिली. समोर भिंतीत शेल्फ होते. त्यात मजूर पगाराचे तीस हजार असल्याचे त्यानी सागितले. परंतु त्यावेळेचा नक्षलवाद्यांनी कुठल्याही वस्तूची किंवा पैशाची मागणी किंवा मारहाण केली नाही. हा सिताराम कोंडापल्लीचा समर्पित नक्षलवादीचा चेहरा होता. त्यानंतर नक्षलवाद्याची प्रत्यक्ष भेट कधी झाली नाही. साधारण १९८० मधील ही गोष्ट आहे. त्यानंतर १९९१ मध्ये गोंदीयात सहा. व्यवस्थापक म्हणून काम करताना नक्षलवाद्यांनी डोंगरगांव डेपो सालेकचा व साहेबांना रेस्ट हाउसला आगी लावल्या. धमकीची पत्रे तर नेहमीच येत परंतु प्रत्यक्ष आमचा सामना झाला नाही. दरम्यान आमचे ट्रेनिंग कॉलजचे प्रिसीपॉल श्री. प्रभू सर आमचे आर. एम चंद्रपूर झाले व त्यांचा दौरा विभागात लागला, आमच्या चंद्रपूर ट्रेनींसाठी ते "प्रभूच'' होते.

ट्रेनिंगमध्ये असताना मला एकदा अचानक १०४/१०५ ताप आला. संपूर्ण रात्रभर व मॅडम सौ. प्रभू माझ्या हॉस्टेलच्या खोलीत बसून पाण्याच्या पट्टया डोक्यावर ठेवत होते व सर्व सहा राज्याचे ७९ ट्रेनी रात्रभर बाहेर बसून होते. पहाटे ५ च्या सुमारास ताप कमी झाल्यावर ते घरी परतले. त्यानंतर आठवडाभर मला त्यांचे घरातून डबा येत असे. ठरल्यावेळी ते कोपेला आले. चालू असलेल्या सर्व कामाची त्यांनी तपासणी केली. श्री जोगदंड वपअ वगळता सर्व वपअ दोन्ही स. व्य. व वि. व्य. उपस्थित होते. सरांचा मुक्काम रेस्ट हाउसला होता. दौरा चांगला झाला ६ च्या सुमारास मी क्वार्टरवर आलो, आंघोळीला गेलो तोच माझा ऑडर्ली विठ्ठल जोर जोराने हाका मारु लागला, टॉवेल गुडाळून तसाच मी पळत बाहेर आलो. जोगदंड व माझे ट्रीन कॉर्टर होते. जोगदंड रस्त्याच्या थारोळ्यात पायरीवर पडले होते. विठ्ठल भरथर कापत होता. मी व विठ्ठलने त्यांना उचलले व दरवाजाला टेकून बसविले. कानापासून शेवटी गालाची संपूर्ण एक बाजूची तळहाताएवढी कातडी लोंबत होती. मी ती भरभरल्याने हाताने धरुन त्यावर कापडाने बांधली व विठ्ठलला रेस्ट हाउसवर पळविले . त्याकाळात एफ.डी सी एम ने २/३ विभाग मिळून व्हिजीटीग डॉक्टरची नेमणूक केली होती .

डॉ. गिरी नेमके उपस्थित होते. प्राथमिक उपचार करून आम्ही काही स्टॉफ सह श्री. जोगदंड यांना सिरोंचा येथे नेले, ते अर्धवट शुध्दीवर होते. तेथे आमचे मुख्यालयाचे तत्पर वपअ विनायक देशपांडे तयारच होते. तिथल्या उपचारानंतर त्यांना पुढे चंद्रपुरला आम्ही रात्रीच घेवून गेलो. दुस-या दिवशी ते थोडे शुध्दीवर आले, त्यांनी सांगितले, ते असरअली वरुन सायकलवर निघाले, व कोपेलाच्या ३/३.५ किलोमीटर अंतरावर नाल्यात मेटींगवर असलेल्या दोन अस्वलांना धडकले, पटट्या उठला व दोनही हातानी १० ते १५ मिनीटे सायकल गरागर फिरवित बसले. एक अस्वल पळाले, दुसऱ्याने सायकलच्या टी मधून पंजा मारला व कातडी काढली. तिथून ते ३/३.५ किलोमीटर कोपेलाला परत आल्यावर आम्ही पाहीले. क्वार्टरपासून नाल्यापर्यंत रक्ताच पडत रक्ताची धार होती व नाल्यातील झुडूपांची पाने रक्ताने लाल झाली होती. देव तारी त्याला

कोणी मारी' 'हिंमते मर्दा मदद ते खुदा' असेच म्हणावे लागेल. माझ्या वडिलांचा पुणे येथे मोठा अपघात झालेला होता. ते हॉस्पिटलमध्ये होते. त्यामुळे जवळपास म्हणजे नाशिक विभागात बदलीसाठी मी अर्ज केला होता. प्रभू सरांनी मा. व्यवस्थापकीय संचालक सोवनी साहेबांना विनंती केली होती, त्यानुसार लवकरच बोरीवली नॅशनल पार्क येथे माझी बदली झाल्याचे आदेश मिळाले आणि आश्चर्याचा धक्का बसला कारण बोरीवली नॅशनल पार्क वन विभागाकडे असल्याचे माहित होते. हातातील सर्व कामे पूर्ण करुन रिलीव्ह व्हायचे असे आदेश वि.व्य. सामंत यांनी काढले त्यामध्ये ८/१० दिवस गेले. चार्ज सोडला आदल्या दिवशी सिरोंचा रेस्ट हाउसवर जंगी निरोप समारंभ झाला. सर्व वपअ, स. व्य. श्री. सामंत साहेब तथा वनपाल, वनरक्षक उपस्थित होते. दुस-या दिवशी सकाळी निघण्याची तयारी केली. मोटार सायकलवर बॅग बांधली सुमारे १५०/२०० मजूर वनपाल, वनरक्षक बाहेर हजर होते. सर्वाचे डोळे डबडबले होते. सुमारे ५०० ते ६०० मीटर ते मागे चालत आले. शेवटी त्यांना सर्वांना विनंती केली ते मागे फिरले असा निरोप समारंभ पुन्हा झाला नाही. जाताना आर्वजुन प्रभू सरांना भेटून आभार मानले. जोगदंड हॉस्पीटलमध्येच होते. त्यांना भेटलो चेहरा खूप सुजला होता. एका डोळयावर परिणाम झाला होता. त्यांना शुभेच्छा देवून निघालो.

आयुष्यातील पहिला प्रवासात सहकारी व सर्व व वपअ यांचा मिळालेला स्नेह, वरिष्ठाचे प्रेम, सहानुभूती वनरक्षक वनपाल, यांची आस्था आणि असंख्य मजूरांचे प्रेम, त्यांच्या कामाची कला, मग ते मार्कींग खिळा मारणे असो किंवा कानस/बोसॉला धार लावणे, फिसीग करणे किंवा जखमेवर झाड पाल्याचा औषधाचा वापर असो अनेक गोष्टी शिकायला मिळाल्या. प्रवास केवळ जंगलाचा न राहता माणुसकीच्या बागेत झाला. व आयुष्यातील एका वेगळया अनुभूतीचा साक्षात्कार झाला. आयुष्याचा प्रवास आता जंगलातून झगमगत्या मुंबईकडे झाला. बोरीवली नॅशनल पार्कच्याही अतिशय वेगळया आठवणी आहेत. पुढे शक्य झाल्यास त्याबद्दल निश्चित लिहीन. निवृत्तीनंतर सेवकमुळे मा. गोगटे सर, मा. पत्की सर, मा. जोशी सर यांचे अनमोल मार्गदर्शन लाभले. नोकरीत त्यांच्या हाताखाली काम करण्याची संधी मिळाली नाही,

परंतु सेवकच्या माध्यमातून ते शक्य झाले. त्यामुळे वन विभागात संपर्क वाढला माझ्या नोकरीच्या ३४ वर्ष कालावधीत सर्वांनी भरपूर प्रेम केले. ते मग मजूर असो कि अधिकारी असोत, मी त्याचा ऋणी आहे. पुन्हा भेटू. नमस्कार.

••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••

आगळं वेगळं.......

आपल्यातलं थोडसं सुख दुसऱ्याला देणे हेच खरं जीवन

रेल्वे स्टेशनच्या जवळ सायकल लावण्यासाठी जागा होती. ३० रुपये महिन्याला द्यावे लागायचे. तिथे सायकलींवर लक्ष ठेवण्यासाठी एक म्हातारी बाई बसलेली असायची. चार बांबू लावून वर कडबा आणि ताडपत्री लावून तयार केलेलं छत होतं. त्यातच ती आजी राहायची. अंगावर एकदम जुनी फाटकी साडी...ती पण मळलेली. डोक्यावरचे केसपूर्ण पिकलेले होते.

साधारण ७०-७५ वय असावे. तिथे एक जूनं गोणपाट होतं. त्यावरच बसलेली असायची. थंडी पासून बचावासाठी एक काळी चादर पण होती. थंडीच्या दिवसात कायम अंगावर घेतलेली ती दिसायची. समोर एक जर्मनचे ताट आणि एक स्टीलची चेपलेली वाटी. एवढंच. एवढं असूनही चेह-यावर कायम स्मितहास्य असायचं.

एक दिवस संध्याकाळी घरी जाताना मी सायकल काढत होतो तेव्हा तिने मला विचारलं, "बाळ, नाव काय तुझं...?"

मी नाव बोललो. कदाचित त्यांना ऐकू नाही गेलं किंवा नाव समजलं नाही.

त्यांनी पुन्हा विचारलं, 'काय?'

मी पुन्हा बोललो.त्या हसत बोलल्या "अच्छा! छान आहे नाव" त्यांनी मग इतर चौकशी केली. म्हणजे घरी कोण असतं? गाव कोणतं?

नंतर सायकलीला अडकवलेल्या माझ्या बॅग कडे पाहून विचारलं, "डब्या मध्ये काही शिल्लक आहे का?" मी क्षणभर गोंधळलो. मग बोललो, "नाही ओ आजी". का कुणास ठाऊक खूप वाईट वाटलं, नाही बोलताना. मग पुन्हा तोच हसरा चेहरा करून बोलल्या, "काही हरकत नाही पण कधी काही शिल्लक राहीलं तर टाकून देण्यापेक्षा आणत जा आणि मला देत जा"

हे सांगताना त्यांचा चेहरा जरी हसरा असला तरी त्यांचे डोळे ओशाळलेले वाटत होते.

कदाचित त्यांना लाज वाटत होती असं काही मागण्याची पण मजबूरी होती त्यांची. उपाशी पोट कोणाकडूनही काहीही करवून घेतं. मी हो बोललो आणि निघालो.

घरी आल्यानंतर रात्री आईजवळ बसलो आणि त्या आजी बद्दल सांगितलं. तिला पण खूपवाईट वाटलं. दुस-या दिवशी सकाळी तिने न सांगता डब्यात २ चपाती जास्त भरल्या आणि बोलली त्या आजीला दे. मला खूप बरं वाटलं. मी निघणार तेवढ्यात बाबांचा आवाज आला, "आता गेल्या गेल्या दे म्हणजे आताच ताजं खाऊन घेतील"

मी हो बोलून निघालो. त्या आजी झोपल्या होत्या. त्यांना उठवून चपाती आणि भाजी त्यांच्या ताटात काढून दिलं. त्या आजींच्या चेह-यावर वेगळाच आनंद होता. त्यांच्या चेह-यावरील आनंद पाहून मनाला खूप समाधान मिळालं. दुपारी ऑफिस मध्ये जेवताना अचानक त्या आजीची आठवण आली

एक चपाती काढून ठेवली आणि मित्रांच्या पण डब्यात जे जेवण शिल्लक होतं ते माझ्या डब्यात भरून घेतलं.

संध्याकाळी मी तो डबा आजींना दिला. मग त्या गोड हसल्या. त्यांनी डबा रिकामा करून दिला आणि त्यातील अर्धी चपाती काढली त्याचे छोटे छोटे तुकडे केले आणि थोडं दूर जावून पसरून ठेवले आणि त्यांच्या जवळच्या वाटीत पाणी भरून त्या तुकड्याजवळ ठेवलं.

मी त्यांची प्रत्येक हालचाल पाहत होतो. त्या पुन्हा जवळ येऊन बसल्या.

मी विचारलं, "आजी काय करताय हे ?"

त्या हसल्या आणि बोलल्या...बघ तिकडे. मी तिकडे पाहिलं तर काही चिमण्या आल्या आणि ते तुकडे खाऊ लागल्या आणि जवळच्या वाटीतील पाणी पिऊ लागल्या. मधेच एका चिमणीने एक तुकडा उचलला आणि उडून गेली.

कदाचित ती तो तुकडा आणखी एखाद्या भुकेल्या पिल्लासाठी घेऊन चालली होती.

त्यादिवशी जीवनाचा एक वेगळाच रंग दिसला. मी माझ्या डब्यातून काही घास त्या आजीला दिले होते आणि त्या आजीने तिच्या घासातील काही घास त्या चिमण्यांना दिलेत आणि त्या चिमण्यांनी पण काही भाग तिच्या पिल्लांसाठी नेला.

कदाचित हेच जीवन होतं. दुस-यासाठी थोडसं सुख घेवून जाणे.

जवळ जवळ एक वर्ष असच चालू राहीलं. नंतर माझं शिक्षण पूर्ण करून पुण्यात आलो जॉब साठी. चांगला जॉब मिळाला तेव्हा आवर्जून त्या आजींना पेढे देण्यासाठी गेलो. त्यांनी पेढा घेतला. अर्धा मला भरवला आणि डोळ्यात पाणी आणून बोलल्या "आठवणीने मला पेढा दिलास यातच समाधान आहे. माझ्या पोटच्या पोराने मला महालक्ष्मी देवीच्या दर्शनासाठी आणलं आणि मला इथेच सोडून चुकवून निघून गेला.

पण कोण कुठला तू... मला प्रेमाने पेढा दिलास खूप समाधान वाटलं. खूप मोठा हो....साहेब होशील मोठा तू "

मी त्यांच्या पाया पडून आशीर्वाद घेतला आणि निघालो.

तेव्हा एक गोष्ट लक्षात आली की, या जगात आशिर्वाद आणि आनंद मिळवण खूप सोपं आहे. म्हणजे एखाद्याला आपण आनंद दिला की, त्या बदल्यात आपल्याला समाधान, आनंद आणि आशिर्वाद मिळून जातात.

पण आयुष्य संपलं तरी आपण हे दुसरीकडे शोधत बसतो. मध्ये वर्ष निघून गेलं. जॉब आता पर्मनंट झाला होता. म्हणून पेढा देण्यासाठी मी गेलो पण त्या तिथे नव्हत्या. त्यांचं साहित्य पण नव्हतं तिथे. फक्त दूर नेहमीच्या जागेवर ती वाटी होती.

मी जवळच्या टपरीवर गेलो, आणि विचारलं, "इथल्या आजी कुठे आहेत ?" त्याने मला पाहिलं आणि बोलला, "अरे वारल्या त्या. २ महीने होवून गेले. ऐकून खूप वाईट वाटलं. मन सुन्न झालं. जणू कोणीतरी जवळचं गेलं होतं.

मी त्या वाटीकडे पाहिलं. कोरडी पडली होती. मी माझ्या जवळची पाण्याची बाटली काढली आणि ती वाटी पाण्याने भरली आणि त्यांच्या साठी आणलेला पेढा ठेवला तिथेच आणि निघालो तिथून. सहज माग वळून पाहिल तर अनेक चिमण्या गोळा झाल्या होत्या. पाणी पीत होत्या. मी आजीच्या झोपडीकडे पाहिल. आजी मात्र दिसत नव्हत्या . आजीन मला जीवनातल फार मोठ्ठ वास्तव देऊन गेल्या .दिल्यान वाढत. मग ते प्रेम असो वा दान .

आपल्यातलं थोडसं सुख दुसऱ्याला देणे हेच खरं जीवन....

••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••••◈••

रामदास पुजारी यांच्या 'उद्याच्या श्वासासाठी' काव्यसंग्रहाचे प्रकाशन

माणूसपणाला साद घालणारी रामदास पुजारी यांची कविता : डॉ. श्रीपाल सबनीस, ज्येष्ठ विचारवंत

पुणे : एकीकडे क्रौर्याची, भोगवादाची, स्वार्थाची परिसिमा गाठली जात असताना समाज दुःखमुक्त व्हावा, प्रत्येकाच्या जाणिवा समृद्ध व्हाव्यात या उदात्त हेतूने रामदास पुजारी यांची काव्यनिर्मिती सुरू आहे. ते काव्यातून मांडत असलेली विश्वशांतीची भूमिका त्यांच्यातील प्रगल्भ कवी आणि डोळस माणसाची आहे, असे गौरवोद्गार अखिल भारतीय

मराठी साहित्य संमेलनाचे माजी अध्यक्ष,ज्येष्ठ विचारवंत डॉ. श्रीपाल सबनीस यांनी काढले.

सेवानिवृत्त वनाधिकारी रामदास पुजारी लिखित 'उद्याच्या श्वासासाठी' या काव्यसंग्रहाचे प्रकाशन दि. २२ डिसेंबर २०२३ रोजी डॉ. सबनीस यांच्या हस्ते पुणे येथे झाले. त्या वेळी ते बोलत होते. साहित्य परिषदेच्या माधवराव पटवर्धन सभागृहात आयोजित करण्यात आलेल्या कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी सेवानिवृत्त प्रधान मुख्य वनसंरक्षक, कवी डॉ. शेषराव पाटील होते. रामदास पुजारी यांच्यासह कुंडल वन प्रबोधिनीचे महासंचालक जे. पी. त्रिपाठी, हिंदी,उर्दू कवयित्री,गझलकार कांचन त्रिपाठी, पारनेर साहित्य साधना मंचचे समूह संचालक, ज्येष्ठ साहित्यिक संजय पठाडे, प्रकाशक विक्रम शिंदे, निलम पुजारी व्यासपीठावर होते.

पुजारी यांच्या निसर्गासंदर्भातील काव्यात्मक घोषणा संपूर्ण समाजासाठी मार्गदर्शक असल्याचे सूचित करून डॉ. सबनीस पुढे म्हणाले, चिंतन हे पुजारी यांच्या कवितेचे सूत्र आहे. समाज जगविणारा आणि जागविणारा विचार त्यांच्या काव्यातून दिसून येतो. माणसाच्या माणूसपणाला साद घालणारी त्यांची कविता आहे.

आई-वडिल आणि निसर्ग हे जिव्हाळ्याचे विषय असल्याचे सांगून लेखनाविषयी मनोगत व्यक्त करताना रामदास पुजारी म्हणाले: हवा,जल व जमीन सुरक्षित राहिली,लोकसंख्येच्या प्रमाणात वृक्ष लागवड होऊन वृक्ष संवर्धन झाले तरच उद्याच्या पिढीला श्वास घेणे शक्य होणार आहे. उद्याच्या पिढीला श्वासासाठी प्राणवायू मिळण्यासाठी, मोठ्या प्रमाणावर वृक्ष लागवड तसेच नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे जतन व्हावे, निसर्गाशी संवाद वाढावा अशी अपेक्षाही त्यांनी व्यक्त केली.

अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना डॉ. शेषराव पाटील म्हणाले, उद्या आपल्याला श्वास घेता येईल का याकडे गांभीर्याने बघण्याची, विचार करण्याची गरज आहे. पुजारी हे खऱ्या अर्थाने कविता जगले आहेत. पुजारी यांच्या काव्यांमधून निसर्गाविषयी सखोल ज्ञान मिळणार असल्याने निसर्ग शिक्षणासाठी हा काव्यसंग्रह महत्त्वाचा ठरणार आहे.

पर्यावरणाचा मोठ्या प्रमाणावर ऱ्हास जरी झाला असला तरी पुजारी यांच्या काव्यातून आशादायी चित्र निर्माण झाले आहे. पर्यावरणविषयक आणि वृक्ष लागवडीसाठी जनजागृती व्हावी या दृष्टीने हा काव्यसंग्रह निश्चितच उपयुक्त ठरेल, असा विश्वास जे. पी. त्रिपाठी यांनी व्यक्त केला.

पुस्तक परिचय

"अनुग्रह"या पुस्तकाचा श्री. वसंत जोशी अनुवादित Blessings नावाच्या २२ व्या पुस्तकाचा परिचय

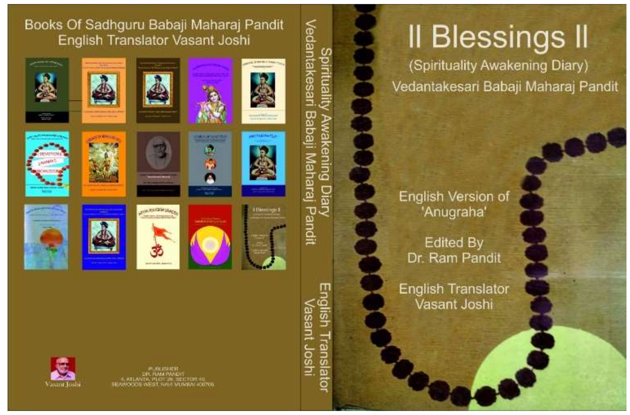

जेंव्हा अमरावती येथील स्कंददास ग्रंथ न्यासाचे विश्वस्त डॉ. राम पंडित यांनी १९ व्या शतकाच्या अखेरीस होऊन गेलेल्या विदर्भातील नामवंत अंध संत श्री गुलाबराव महाराज यांचे उत्तराधिकारी असलेले श्री. बाबाजी महाराज पंडित यांनी लिहिलेल्या अध्यात्मपर विविध तात्विक लेखांचा अंतर्भाव असलेले 'अनुग्रह' नावाचे पुस्तक, ज्याचे संपादन त्यांनी केले होते, ते माझेकडे इंग्लिशमधे अनुवाद करण्यासाठी पाठविले तेंव्हा ते वर्षाच्या प्रत्येक दिवसासाठी एक पान अशा दैंनदिनीच्या स्वरूपात असल्याने मला ते आवडले व मी त्याचा अनुवाद करण्यास सुरवात केली. ह्या ३६६ पृष्टे असलेल्या पुस्तकाचा अनुवाद करण्यास मला ३ महिन्यांचा कालावधी लागला व आता हे पुस्तक पेज सेटिंग साठी व छपाई साठी पाठविण्यात आले आहे. व त्याचे प्रकाशन या डिसेंबर अखेर पर्यंत होणे अपेक्षित आहे.

सेवक संघाची वाटचाल सन २०२३ या वर्षात खूप उत्तम व सर्जनशील राहिली. आपण अनेक कामे यशस्वीरित्या पूर्ण केलीत. त्यात सदस्यांनी हिरीरीने सहभागी होउन सेवक संघाच्या तांत्रिक सेवा देण्याचे क्षमता व कौशल्याचा ठसा वनविभागात उमटवला आहे. तसेच आपण इतर काही उपक्रम राबविण्याची मोहिम अखंडीतपणे चालू ठेवली. सेवक वार्ता या आपल्या मुखपत्रात सदस्यांनी भरभरून लेख, कविता, बातम्या देऊन ते वाचनीय बनवले. या मनास भावलेल्या आठवणी घेऊन सन २०२४ मध्ये पाऊल ठेवतांना सर्व वनविभातील वरिष्ठ वन अधिकारी, क्षेत्रीय अधिकारी व कर्मचारी, वाचक, हितचिंतक यांना नूतन वर्षाच्या मनपूर्वक शुभेच्छा व मंगल कामना.

•• संपादक

केवळ खाजगी वितरणासाठी
प्रकाशक-सेवक संघ, महाराष्ट्र, पुणे
संपादन - एस. के. गवळी